

Minden mulandó...

Timkó György

Megszűnt az utolsó nagynyomda is: végleg bezárta kapuit a Kossuth Nyomda, melyet 1884-ben alapítottak Pallas Irodalmi és Nyomdai Rt. néven. Élt 123 évet, miközben leánykori nevét több ízben is (kilencszer!) megváltoztatta. Volt Szikra Irodalmi és Lapkiadó Vállalat Nyomda Rt., Szikra Nyomdai Rt., Budapesti Szikra Nyomda Nemzeti Vállalat, hogy csak a néhány fontosabbat említsem. E névváltoztatások mögött mindig politikai megfontolások húzódtak meg. (Erről a későbbiekben szeretnék még írni, de most más foglalkoztat: Miért szűnt meg a Kossuth Nyomda, és előtte a többi nagynyomda?)

Timkó György

Bede Istvánné, Tóth Tibor

Elgondolkodtatott, hogy a nyomdákra is igaz-e, hogy a születés után (Madáchcsal szólva) ott a halál? Úgy vélem, igen. Sem biológiai, sem történelmi értelemben nem véletlen sem a születés, sem a halál (egyéneknél azonban igen). Miért jöttek létre hazánkban a nagynyomdák? A válasz elsősorban a nemzeti múltunkban keresendő (de nem csak abban).

1848-ig a magyar nyomdaalapítás a császári udvar merev ellenállásába ütközött, a magyar nyelvű nyomtatvány – letlégyen az irodalom, újság, bármi – elkészítését elképesztő cenzúra akadályozta. Ez a cenzúra az 1830-as években már a határokon is átnyúlt: Széchenyi Stádiumát

Lipcsében nyomtatták, emiatt „a lipcsei cenzorok felsőbb rendeletet kaptak, hogy [...] általában minden magyar munkát letartóztassanak, s csak akkor adják vissza a könyvtárosoknak, miután átnézték, és nem találták cenzúraellenesnek”. (Ballagi Aladár) – Így érthető, hogy az 1848. március 11-én megfogalmazott Mit kíván a magyar nemzet? forradalmi követelésének *első* pontja ez: „Kívánjuk a sajtó szabadságát, cenzúra eltörlését.” A forradalmi események után nem sokkal Pesten három nyomda alakult. Aztán a szabadságharc elbukásával visszatértek a cenzorok: „Káros és veszedelmes minden íróra, de különösen a hírlapszerkesztőkre. A rendőrség vérig zaklatta irodalmunk szegény napszámosait. [...] Ki kellett nyomtatni az egész újságot, s akkor [után] két kefelevonatot küldeni fel a policiára. Voltak lapok [...], melyek szüntelen lefoglaltattak.” (Ballagi Aladár)

1859-ben háború tört ki Ausztria és a franciákkal szövetséges Piemont között, mert a Piemont régió a függetlenséget akarta, küzdött az egységes Olaszország megteremtéséért. E háborúban Ausztria csúfos vereséget szenvedett. Ausztria állami berendezkedésének reformjára kényszerült: meglazult az elnyomás rendszere, mely jótékony hatással volt a magyar nyomdaiparra, a nyomdászatra is. „Midőn nemzetünk 1860-ban újra fellélegzett, a szabadabb szellem nyomdá-

ink számát tetemesen szaporítá.” (Ballagi) Ez a politikai-társadalmi légkör indította el a magyar nagyüzemi nyomdaipar megeremtmének lehetőségét. A legegyszerűbb volt a kisnyomdákat felvásárolni és nagynyomdává átalakítani. Az Emich Gusztáv kisnyomdája is – kihasználva a lehetőségeket – lassan nagynyomdává fejlődött, mert 1865-ben Pest és Buda 19 nyomdája közül az övé volt a legnagyobb (200 főt foglalkoztatott), és ezt vette meg egy új tőkéscsoport, és 1868-ban ebből hozta létre az Athenaeumot.

Oláh Miklós

Újabb háború: 1866-ban Ausztria a poroszokkal keveredett háborúba, s veresége (Königgrätz-nél) katasztrofális volt. A Habsburg Birodalmat már csak egy dunai monarchia létrehozása menthette meg. Ez lett az 1867-es kiegyezés történelmi-politikai alapja, mely alapvetően megváltoztatta az áldatlan állapotokat. Szabad lett a nyomdaalapítás, megszűnt a cenzúra. (No, azért nem teljesen, mert a munkások újságjait változatlanul ellenőrizték.) Ennek hatására viharos gyorsasággal létrejött a nagyüzemi nyomdaipar Magyarországon.

1860-tól a századfordulóig a következő nyomdák létesültek és alkották a magyar nagyüzemi nyomdaipart (a zárójelben levő számok: az első a rotációs gépet jelöli, a második a gyorsajót, a harmadik az egyéb kategóriába sorolt gépet): Athenaeum (2+23+15), Czettel és Deutsch (0+10+8), Franklin (0+16+14), Hornyánszky (0+11+19), Hunnia (4+6+12), Károlyi György (1+3+16), Kosmos (7+7+8), Kunossy Vilmos (1+3+5), Légrády Testvérek (5+11+5), Államnyomda (0+20+52), Egyetemi Nyomda (0+9+3), Nagy Sándor (2+6+9), Neumayer Ede (1+4+3), Pallas (3+14+19), Pátria (1+7+8), Pester Lloyd (2+4+7), Pesti Hírlap, (4+5+9), Pesti Könyvnyomda (1+20+27), Posner (0+10+4), Rózsa K. és Neje (0+11+2), Stepha-

neum (1+3+4), Werbőczy (3+13+15), Wodianer (3+13+4). A századforduló utáni évtizedben a nagynyomdák közé fejlődött a Révai.

Az első világháború után megszűnt: Károlyi György, Kosmos, Neumayer Ede, Rózsa K. és Neje, Werbőczy.

A harmincas években megszűnt: Czettel és Deutsch, Kunossy Vilmos, Pesti Hírlap (valójában nem szűnt meg, mert a Stádium tulajdonában tovább működött), Wodianer. Viszont új nagynyomdák alakultak vagy kisnyomdák nagyokká lettek. Az 1944-es adatok a következőket mutatják (a zárójelben levő számok: az első a nyomógépek, a második a szedőgépek száma): Általános (31+11), Centrum (11+13), Forrás (20+7), Fővárosi (10+3), Globus (32+41), Hungária (19+23), Korda (9+2), Közlekedési (10+1), MOVE (8+3), Officina (8+1), Otthon (9+2), Pénzjegy (14+1), Révai (17+6), Rigler (19+0), Sárkány (7+3), Stádium és Pesti Hírlap (4+29), Sylvester (5+3), Székely (6+4), (Világosság (12+13).

Számoljunk! 1900-ban volt 24 nagynyomda, az első világháború után ezekből megszűnt öt, maradt 19. Később még megszűnt négy, maradt 15. De újabb 18 alakult, így a második világháború végén 33 nagynyomda volt Budapesten.

A második világháború után nem sokkal, 1949-ben politikai és gazdasági rendszerváltás történt (az első). Mi lett a 33 nagynyomda sorsa? Ezekből 1948-ban, az államosítás előtt, húsz nagynyomda működött (Állami, Athenaeum, Egyetemi, Forrás, Fővárosi, Franklin, Globus, Hungária, Korda, Közlekedési, Nagy Sándor, Officina, Otthon, [Pallas]/Szikra/BH, Pátria, Pénzjegy, Rigler, Stephaneum, Sylvester, Világosság). A következő statisztika – amelyet találtam – 1959-ből való: A fenti 20 nagynyomda közül (névváltoztatásokat is figyelembe véve) csak 14 létezett (Akadémia, Állami, Athenaeum,

Egyetemi, Franklin, Globus, Kossuth, Közlekedési, Pátia, Pénzjegy, Révai, Szikra, Zrínyi és talán ide sorolendő az Offset és a Játékkártya is, melyeket később összevontak). – *A más városokban levő nagy nyomdákra azért nem esik szó, mert a 19. században csak Budapesten voltak ilyen nyomdák, és a későbbi összevetés ezekhez kapcsolódik.*

Aztán 1989 után jött a második rendszerváltás. Ezekből ma hány nagy nyomdánk van? A Révai és a Pénzjegy, és nevében az Állami, az Offset és a Pátia.

Vagyis az a magyar (budapesti) nagyüzemi nyomdaipar, melyet a 19. század második felében kialakult politikai helyzet és kulturális fellendülés, a nemzeti öntudatra ébredés hozott létre, amely jelentős változásokkal ugyan, de a második világháborúig létezett, az első (az 1949-es) rendszerváltozást nem érte túl. Igaz, 14 nagy nyomda a második rendszerváltásig volt, mert elsősorban ezek biztosították az ország nyomtatványszükségletét, és az akkori technikai-technológiai színvonal miatt ez gazdasági szükségszerűség is volt. De ilyen szükségszerűség volt összeomlásuk is. Egy példa a Kossuth Nyomdából: öt évvel a rendszerváltozás előtt három helyen (Honvéd utca, Bécsi út, Jászberényi út) működött. Közben a formakészítés csak a Honvéd utcában volt, a Bécsi úti telephely is a Honvéd utcában nyomtatott íveket dolgozta fel. (Nem véletlen, hogy 16 gépkocsivezető szállította a félkész munkát, melynél 22 rakodómunkás segített nekik. [Mellesleg a jó öreg Ziljeink 28 liter benzint fogyasztottak százkiló méterenként!]) És még ugyaninnen egy adat: a három helyen 47 lakatos + két kőszőrüs + 8 karbantartó a Bécsi úton = 57 fő, to-

vább 24 villanyszerelő és nyolc asztalos dolgozott. Érdekes számok. Pedig tudatosan nem az irodai állományból szemezgettem!

1990-ben csődközeli helyzetbe került a Kossuth: kétszázmillió nyereség helyett négy és fél lett. A megrendelők nem fizettek: 468 millió volt a tartozásuk. A hitel kamata és garanciája ekkor elérte magának a hitelnek a 40 százalékát. Ebből kilábalat ugyan, de mégiscsak idő kérdése volt az összeomlás.

Hogy világos legyen: a szocialista nagy nyomdák nem azonosak a korábbi nagy nyomdákkal: mások a tulajdon- és érdekeltségi viszonyok, mások a szervezeti felépítésük. Igazából soha nem voltak teljesen függetlenek és önállóak, mindig egy felettes állami szerv alapvetően beleszólt életükbe, gazdálkodásukba, beruházási lehetőségekbe stb. Vagyis nem kapitalista nagy nyomdák voltak, és amikor (második) a rendszerváltás megtörtént a kapitalista viszonyokra, ahhoz képtelenek voltak alkalmazkodni. Ehhez járult még az is, hogy nem volt tőkésréteg, márpedig a kapitalizmushoz (magan)tőke szükségeltetik. Ezt nem éppen elegánsan oldották meg valamennyi volt szocialista országban, és így volt ez nálunk is.

Végül a nagy nyomdák – szükségszerűen – vagy gazdaságilag összeomlottak, vagy szétprivatizálták őket, kisebb részük olyan tulajdonosok kezébe kerültek, akik képesek voltak a kapitalista viszonyoknak megfelelően azokat átalakítani, és a megváltozott helyzetben eredményesen működtetni. – Ez a folyamat minden nagy nyomda esetében más formában és módon megtörtént, melyek külön-külön is megérnének egy-egy elemzést...

Visszatérve mondandóm első felére: ahogy az adott kor politikai-katonai-gazdasági-kulturális viszonyai alapvetően hozzájárultak a magyarországi nagyüzemi nyomdák létrejöttéhez, más fel-

állásban ugyan, ugyanezek vezettek a megszűnésükhöz is. Az utóbbiak közismertek. Azonban ugyanebben az időben berobbant (a nyomdaiparba is) a számítógépes technológia, mely egyik napról a másikra átformálta a nyomdaipart: megszüntette a kéziszedést, az „ólmos” gépszedést, a magasnyomtatást, a fényzedést, a képfeldolgozás minden fázisát – ezeket téve munkanélkülivé vagy kényszerített új szakma tanulására, más munkahely keresésére. Ez a kettős csapás sokszerűen hatott, és a közgondolkodásban össze is kapcsolódott. A nagynyomdák 50–200 kéziszedővel, 10–20 szedőgéppel (és járulékaival), hatalmas reprodukciós üzemmel olyan nagy termekben voltak, amelyek emeleteket foglaltak el, és mindez egyik napról a másikra megszűnt, és az új berendezések kis irodahelyiségekben elfértek.

Az eladósodott nyomdáknak egyszerűen nem volt pénzük, tőkéjük a gyors átállásra. Amely nyomdákat el tudtak adni külföldi befektetőknek, jól jártak (Révai). A többi növelte eladósodását. Közben megjelentek az olyan kis- és közepes nyomdák, amelyek árban – és nem sokkal később minőségben és gyorsaságban is – leküzdhetetlen konkurenséivá váltak a nagynyomdáknak. A tervutasításos, merev gazdasági, üzemi rendszer csődöt mondott.

Végül feltehető a kérdés: Az egyéni tragédiákat leszámítva (amely nagyon sok kollégánk életét tette tönkre, élete végéig gyógyulhatatlan sebet okozva), hiányoznak-e a társadalomnak ezek a nagynyomdák? Nem szép kimondani, egyáltalán nem hiányoznak! A közepes nagyságú nyomdák gyorsan és jó minőségben kielégítik az igényeket.

Persze, azt is nehéz megmondani, mit tekintünk közepes, és mit nagynyomdának. Itt is érdemes a számoknál elidőzni. Megint a Kossuth Nyomdából veszem a példámot (hiszen ott dolgoztam, ezért azt jól ismerem): 1984-ben a szöveg-előállításnál 107-en, a képfeldolgozásnál 142-en dolgoztak. Lehet ezt a mai helyzethez, számokhoz viszonyítani? Akkor mi a nagy, és mi a közepes? – Nézzünk országos példákat: 1982-ben 36 nyomda volt az országban, és kinyomtattak 186 803 tonna papírt. (A 2000 utáni adataim hézagosak ugyan, de a lényegen nem változtattak.) 2003-ban 5909 nyomda volt. 2002-ben 4155 nyomdában öt főnél kevesebben dolgoztak. 50 és 249 közötti dolgozó 51 nyomdában volt, 250 fölött csak tízben. (Bizonyára ezek a mai nagynyomdák!) És most nézzük a tonnákat! 2005-ben 438 918 tonna papírt

nyomtattak nyomdáink! Vagyis 1982-hez viszonyítva 2005-ben 235%-kal lett nagyobb a papírfelhasználás a nyomdaiparunkban! Az sem hagyható figyelmen kívül, hogy mindez azonos létszám mellett történt: 1982-ben 19 063, 2002-ben 19 533 fő dolgozott a magyar nyomdáknak. (Ismétlem, csak a 2001 és 2005 közötti évekről – és nem mindegyikről – kaptam statisztikai adatokat, ezért csak pár év eltéréssel tudtam összevetni azokat,

de a fő irányvonal – a fejlődés és a változás irányvonala – így is egyértelműen megállapítható.) – Tehát megváltozott a társadalmi helyzet, és az új technikai-technológiai feltételek is új helyzetet teremtettek. Csak az maradhat talpon, aki ehhez alkalmazkodni tud!

A számoktól függetlenül, elég bemenni egy könyvkereskedésbe, vagy megállni egy újságstand előtt, hogy elámuljunk, milyen nagy és változatos a kínálat, és minden friss, a képes hetilapok nem több hetes eseményekről írnak.

Lehet nosztalgizálni, lelki sebeinket nyalogatni (én is ezt teszem), de tudomásul kell venni: minden elmúlik, semmi sem örök életű! Azonban vigasztaljon bennünket az a tudat, hogy a nagynyomdákban felhalmozott évszázados tapasztalat, tudás nem veszett el. A jól működő nyomdáknak, grafikai stúdióknak ott találhatóak a jól képzett, tapasztalt szaktársaink vagy azok, akiket ők tanítottak. Itt is igaz, ne hátra, hanem előre nézzünk, hátra csak akkor, ha régi tapasztalatra van szükségünk, akkor, ha el akarjuk kerülni, hogy olyan hibába essünk, melyet elődeink már elkövettek.